

Аналіз поколінь війн згідно з концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства

Analysis of generations of wars according to the concepts of technological and wave development of society

Анатолій Лойшин * 1 A

*Corresponding author: ¹ доктор філософії, e-mail: aloishyn@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2769-9336

^A Головна інспекція Міністерства оборони України, м. Київ, Україна

Anatolii Loishyn * 1 A

*Corresponding author: ¹ Doctor of Philosophy, e-mail: aloishyn@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2769-9336

^A General Inspectorate of the Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: March 20, 2022 | Revised: April 4, 2022 | Accepted: April 30, 2022

DOI: 10.33445/sds.2022.12.2.1

Мета роботи: метою статті є аналіз та узагальнення наукової думки щодо структуризації поколінь війн у воєнній науці для дослідження історичних способів економічного забезпечення війн протягом визначених поколінь.

Дизайн/Метод/Підхід дослідження: для реалізації мети дослідження проведено її декомпозицію та досліджено: визначення поняття "війна", охарактеризовано феномен сучасної війни через зміщення акцентів у її веденні з військових на невійськові інструменти (феномен гібридної війни); проаналізовано основні підходи до структуризації війн та проведено аналогію згідно з концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства; графічно систематизовано підхід до історичної періодизації поколінь війн згідно концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства.

Результати дослідження: у статті проведено аналіз поколінь війн у розрізі концепцій технологічного та хвильового розвитку суспільства.

Теоретична цінність дослідження: за результатами дослідження удосконалена існуюча теорія воєнної економіки у контексті актуалізації взаємозв'язку поколінь війн з концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства. Це дає змогу дослідити окремі війни у розрізі кожного покоління на предмет способів їх економічного забезпечення.

Практична цінність дослідження: результати дослідження є вихідною точкою для удосконалення і розвитку теорії воєнної економіки з урахуванням сучасного розвитку економічних процесів, науково-технічного прогресу та укладу суспільства. Дослідження започатковує вирішення наукової проблеми розроблення перспективної концепції ресурсного забезпечення потреб оборони та удосконалення теорії воєнної економіки, на основі вивчення історичних способів економічного забезпечення війн.

Оригінальність/Цінність дослідження: цінність дослідження полягає в його практичній значущості для подальших досліджень у напрямі розроблення перспективної концепції ресурсного забезпечення потреб оборони та удосконалення окремих положень теорії воєнної економіки.

Обмеження дослідження/Майбутні дослідження: обмеження дослідження полягає у використанні джерел, що знаходяться у відкритому доступі. Майбутні дослідження вбачаються у дослідженні історичних способів економічного забезпечення війн за війнами виокремленими У. С. Ліндом у межах запропонованої концепції, а також з урахуванням війн (воєнних конфліктів), які відбулися останнім часом (Російсько-українська війна, 24.02.2022).

Тип статті: теоретичний.

Purpose: the purpose of the article is to analyze and generalize scientific thought on the structuring of generations of wars in military science to study the historical ways of economic support of wars for certain generations.

Design/Method/Approach: to achieve the goal of the study, its decomposition was carried out and the following was investigated: definition of the concept of "war", the phenomenon of modern war is characterized by shifting the emphasis in its conduct from military to non-military instruments (hybrid war); the main approaches to the structuring of wars are analyzed and an analogy is made in accordance with the concepts of technological and wave development of society; graphically systematized approach to the historical periodization of generations of wars according to the concepts of technological and wave development of society.

Findings: the article analyzes the generations of wars in terms of concepts of technological and wave development of society.

Theoretical implications: according to the results of the research, the existing theory of military economics has been improved in the context of actualizing the relationship of generations of wars with the concepts of technological and wave development of society. This makes it possible to study individual wars in the context of each generation in terms of ways of their economic support.

Practical implications: the results of the study are the starting point for the improvement and development of the theory of military economics, taking into account the current development of economic processes, scientific and technological progress and the structure of society. The research initiates the solution of the scientific problem of developing a promising concept of resource provision for defense needs and improving the theory of military economics, based on the study of historical methods of economic support of wars.

Originality/Value: the value of the study lies in its practical significance for further research in the direction of developing a promising concept of resource provision for defense needs and improving certain provisions of the theory of military economics.

Research limitations/Future research: a limitation of the study is the use of publicly available sources. Future research is seen in the study of historical ways of economic support of wars after the wars singled out by US Lind within the proposed concept, as well as taking into account recent wars (military conflicts) (Russian-Ukrainian War, 24.02.2022).

Papertype: theoretical

Ключові слова: воєнна економіка, економічне забезпечення війни, економіка війни, покоління війн.

Key words: military economy, economic support of war, economy of war, generation of wars.

1. Вступ

Станом на сьогодні зв'язок між науково-технічним прогресом, формами і способами ведення війн із залученням відповідних інструментів не є новим. Однак, у процесі розроблення перспективної концепції ресурсного забезпечення потреб оборони та удосконалення окремих положень теорії воєнної економіки слід врахувати неминучі трансформаційні зміни в економіці, економічних процесах, змісті економічних відносин внаслідок зміни технологічного укладу людства.

З огляду на викладене постає наукове питання про особливості майбутніх війн, воєнну економіку сучасності, способи задоволення високотехнологічних потреб оборони, шляхом переорієнтування підприємства оборонно-промислового комплексу на функціонування в умовах стрімких технологічних перетворень, залучені ресурси та перегляд економічних механізмів.

У воєнний час Україна змушена акумулювати усі наявні ресурси для боротьби з російськими загарбниками, тому в умовах війни питання ефективності воєнної економіки набуває першочергового значення.

Воєнна економіка – це воєнно-економічні відносини, які складаються у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання предметів воєнного призначення, що обслуговують воєнні потреби держави.

Таким чином, це дослідження є вихідною точкою для удосконалення і розвитку теорії воєнної економіки з урахуванням сучасного розвитку економічних процесів, науково-технічного прогресу та укладу суспільства. Дослідження започатковує вирішення наукової проблеми розроблення перспективної концепції ресурсного забезпечення потреб оборони та удосконалення теорії воєнної економіки, на основі вивчення історичних способів економічного забезпечення війн.

2. Теоретичні основи дослідження

Для визначення теоретичних основ прояву закономірностей в окремих галузях воєнно-економічної діяльності, зокрема: фінансах, інфраструктурі та логістиці, потрібно дослідити історичні способи економічного забезпечення війн, наявні економічні можливості і потреби, зміст сучасних воєнно-економічних відносин. Сукупно це дасть змогу удосконалити і розвинути теорію воєнної економіки з урахуванням сучасного розвитку економічних процесів, науково-технічного прогресу та укладу суспільства.

3. Постановка проблеми

Пропоноване дослідження започатковує вирішення наукової проблеми розроблення перспективної концепції ресурсного забезпечення потреб оборони та удосконалення теорії воєнної економіки, на основі вивчення історичних способів економічного забезпечення війн.

Для ідентифікації особливостей і тенденцій розвитку способів економічного забезпечення війн, на нашу думку, слід проаналізувати підходи до періодизації війн, визначити найбільш значущі з точки зору воєнної науки, війни і надалі дослідити кожну з них.

Метою статті є аналіз та узагальнення наукової думки щодо структуризації поколінь війн у воєнній науці для дослідження історичних способів економічного забезпечення війн протягом визначених поколінь.

4. Методологія дослідження

Для реалізації мети дослідження проведемо її декомпозицію та дослідимо такі питання:

- 1) дамо визначення поняття “війна”, охарактеризуємо феномен сучасної війни через зміщення акцентів у її веденні з військових на невійськові інструменти (феномен гібридної війни);
- 2) проаналізуємо основні підходи до структуризації війн та проведемо аналогію згідно з концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства;
- 3) систематизація підходу до історичної періодизації поколінь війн згідно концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства.

Методичним інструментарієм проведеного дослідження стали методи аналізу і синтезу.

5. Результати

5.1. У дослідженні історичних способів економічного забезпечення війн насамперед визначимо поняття “війна”.

Так, Сунь-Цзи [1] розумів війну як “боротьбу, протиборство двох армій; найменш вигідний спосіб отримання переваг”.

Пруський генерал, військовий реформатор та військовий теоретик Карл фон Клаузевіц вважав війну “актом насильства, спрямованим на змушення противника до виконання нашої волі” [2], “збройним зіткненням між двома незалежними політичними одиницями з використанням організованої військової сили з метою проведення державної політики” [3].

Французький філософ, політолог, соціолог і публіцист Реймон Арон вбачав у війні специфічне соціальне явище, що виникло, у якійсь момент людської історії та означає організацію насильницьких дій у ході протиборства спільнот між собою [4].

На думку В. І. Сліпченка війна є протиборством держав, коаліцій держав, а також політичних сил в середині них [5].

У Словнику української мови визначено, що “війна – організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо” [6].

На думку фахівців Інституту стратегічних досліджень [7] термін “війна”, нині застосовують у сферах прямо не пов’язаних з безпосереднім застосуванням озброєння – інформаційній, економічній, політичній, енергетичній.

У 1948 році Дж. Кеннан, американський дипломат, політолог та історик, сформулював концепцію “політичної війни”, що полягає у “застосуванні усіх засобів, крім воєнних, що є в розпорядженні держави, для досягнення національних цілей” [8].

У дослідженні відомого науковця-футуролога Ювала Ноя Харарі [9] вказано, що останнім часом, враховуючи зростання напруженості у світі, війна вже не є привабливою для правлячих кіл. Якщо у 1914 році держави – світові лідери були успішними внаслідок попередніх завоювань, то у наші дні відкрита агресія – дуже ризикова справа.

Водночас, агресія Російської Федерації щодо України змінила ставлення до непорушності міжнародних договорів у сфері безпеки. Українсько-російська війна стала місцем зіткнення не лише українського народу з російськими загарбниками, а й геополітичних інтересів США, Великої Британії, країн Європи та Російської Федерації.

Демократичним засадам існування країн Заходу, бажанню України інтегруватись у Євроатлантичну спільноту протистоять імперські амбіції Російської Федерації, яка прагне повернути Україну у сферу свого впливу.

Неоголошена війна проти України, досвід здобутий Україною у відсічі агресії проти східного сусіда з 2014 року по цього часу, вказує на координальні зміни у формах та способах

ведення війни, методах та інструментах загарбницьких дій, зміні підходів до змушення виконання волі противника [10].

Станом на сьогодні війни перестали бути асиметричними. На зміну відкритому контактному протистоянню ворогуючих сторін, почав переважати гібридний вплив економічного впливу, інформаційно-психологічних операцій, використання незаконних збройних формувань, приватних військових компаній, кібератак тощо.

У проведеному нами дослідженні [11] надане таке широке значення "гібридна війна" – це агресія (з приховуванням своїх збройних сил або опосередковано через інших суб'єктів), дії (воєнні, мережеві), війна (нелінійна, змішана, комбінована, мереже-центрична, неконвенційна, нестандартна, кримінально-терористична, комбінація партизанської (повстанської) і громадянської війн), конфлікт (асиметричний, низької ефективності), синергія різних вимірів протистояння, заколоту і тероризму та крайній ступінь загострення протиріч у поєднанні класичних та асиметричних стратегій, тактик, засобів прихованого глобального впливу, що відбуваються між державами, недержавними утвореннями, транснаціональними корпораціями, синдикатами, соціальними системами, громадянськими суспільствами, незаконними військовими формуваннями, кримінальними бандами, міжнародними терористичними мережами, спецслужбами іноземних держав, приватними військовими компаніями, військовими контингентами міжнародних організацій із широким застосуванням мілітарних, квазімілітарних (розвідувально-диверсійних операцій силами спецпідрозділів, використання повстанців, добровольців, ополченців, терористичних та кримінальних технологій), політичних, економічних, дипломатичних, інформаційно-пропагандистських, інформаційно-психологічних, соціальних, гуманітарних та матеріально-технічних інструментів (методів) для досягнення стратегічних політичних цілей, загальних цілей війни, у тому числі без оголошення війни, для дестабілізації соціально-політичної та економічної ситуації, негативного втручання у функціонування внутрішньої інфраструктури, деморалізації громадянського суспільства, блокування та дискредитації політичних ініціатив, руйнування цілісності системи державного управління, порушення внутрішньої стратегічної взаємодії між складовими сектору безпеки й оборони, органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями, закладами, розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі й ненависті, сепаратизму і тероризму, порушення територіальної цілісності та суверенітету, закріплення частини стратегічно важливих ресурсів країни-жертви за агресором; позбавлення (часткового) сторони-противника фактичного суверенітету за умови необов'язкового встановлення повного і тотального контролю за територією, при цьому сторони такого конфлікту перебувають у стані "гібридного миру"/неоголошеної війни".

Також, ми виокремили особливості сучасного воєнного конфлікту (війни) [10]:

- опосередкований негативний вплив на економіку країн, що безпосередньо не беруть участі в конфлікті. За уважимо, що у ході кожного конфлікту виникають місце негативні економічні наслідки, але потрібно враховувати юридичну відсутність встановлення конфлікту, ведення офіційних бойових дій і факт економічних збитків від санкційного тиску не лише у країні, на яку його спрямовано. Світова глобалізація економічних та політичних процесів вказує на тісну взаємозалежність країн і, як наслідок, сукупне погіршення економічних показників;

- до звичної площини вирішення протиріч у ході міждержавних конфліктів (землі, моря, повітря) додалося протистояння у політичній, економічній, інформаційній площинах та кіберпросторі.

Отже, спостерігається не лише зміна інструментів збройної боротьби, й істотне зміщення акцентів з відкритої збройної боротьби на економічний та політичний вплив спрямований на дестабілізацію обстановки у країні-мішені.

Протягом останніх десяти років спостерігаємо стрімкий науково-технічний прогрес, появу нових економічних активів – криптовалюти, ведення бізнесу у складаній епідеміологічній обстановці, відміну монополії держав на дослідження космосу та космічної техніки, підвищення циркуляції інформації в соціальних мережах та застосунках.

Станом на сьогодні існують декілька думок щодо еволюції війн та військової справи у певному періоді історії – поколінні (епосі).

Аналіз наукових праць окремих українських учених. У дослідженні гібридної війни у контексті української реальності М. П. Требін [12] розділяє думку В. І. Сліпченка щодо періодизації шести поколінь війн. Також А. М. Бахтін виокремлює шість поколінь війн [13].

На думку А. В. Шумки та П. П. Черника [14], “інформаційно-мережева війна” є новою формою міждержавного протиборства початку ХХІ ст., яку можна визначити сьомим поколінням війн.

Досліджуючи питання соціально-комунікаційних технік та ресурсів у війнах нового покоління І. С. Бондаренко [15] вказує, що агресію РФ проти України можна визначити, у тому числі як “війну четвертого покоління” (4GW).

На думку О. В. Чеберяко та В. Ф. Колесник, які досліджують онтологію гібридних війн в умовах глобалізації гібридна війна є новітньою війною четвертого покоління війн, з асиметричним спрямуванням [16].

У дослідженні світової гібридної війни у контексті українського протистояння агресії Російської Федерації В. П. Горбулін, Г. М. Яворська та О. І. Їжак зазначають, що уявлення про типи війни прямо впливають на розроблення доктрин, бойових статутів та інших документів, які регламентують бойове застосування військ. Загалом дослідники Інституту стратегічних досліджень підтримують висунуту американським дослідником У. С. Ліндом періодизацію (еволюцію) війн. Підхід до типологізації війн за У. С. Ліндом розглянемо далі.

Українські учені, досліджуючи чотири покоління війн, окремлюють як війни першого – третього покоління чотири типи: лінійні, симетричні, конвенційні, неконвенційні. У четвертому поколінні окремлюють вже сім типів: нелінійні, асиметричні, гібридні, складені, невоєнні, іррегулярні, регулярні.

Зазначене вказує на значний розвиток інструментів і методів впливу не лише на противника, а й на політичну, економічну та соціальну системи його державного устрою, дестабілізацію обстановки, у тому числі торговельного та енергетичного блоків.

Серед російських вчених слід виокремити погляди В. І. Сліпченка, який у 2002 році опублікував працю “Війни шостого покоління. Зброя та воєнне мистецтво майбутнього” [5] в якій описав шість поколінь війн, п’ять з яких вже минули (табл. 1).

З моменту опублікування праці В. І. Сліпченка минуло 20 років, а висунуті ним ідеї частково відобразилися у розвитку форм, способів та інструментів військової справи.

Станом на сьогодні Cornelis van der Klaauw у ході дослідження поколінь війн у 2021 році [17] стверджує, що формулювання шостого покоління війн надане В. І. Сліпченком не можна розглядати як окреме покоління, а швидше це варіація четвертого покоління виокремленого У. Ліндом.

Досліджуючи питання ведення війн четвертого покоління У. С. Лінд та Г. А. Тіле [18], виокремили три покоління війн, які відбулися та четверте, настання якого прогнозували.

За У. С. Лінд та Г. А. Тіле, підходи до розподілу війн за відповідними поколіннями полягають у такому:

Перше покоління (війни національних держав) відображає тактику ери гладкоствольного мушкета, лінійне шикування, колон, фаланг, застосування артилерії, кавалерії та піхоти в уніформі відповідної держави; зосередження зусиль на як найвищому темпі стрільби, ведення “кабінетних війн”.

Таблиця 1 – Покоління війн (за В. І. Сліпченком)

Покоління	Зброя	Принцип	Мета ведення
I	Холодна зброя	Контактне рукопашне протиборство	Знищення противника, заволодіння зброєю, цінностями противника
II	Порох. Гладкоствольна зброя	Окопна війна, бойові дії морських сил у прибережній частині морів	Знищення противника, заволодіння зброєю, цінностями противника
III	Нарізна зброя. Багатозарядна зброя з високим темпом стрільби, точністю, дальністю	Контактні (на певній дистанції), траншейні (окопні) війни загальновійськових з'єднань та об'єднань. Бойові дії на морях та океанах	Знищення противника, руйнування економіки, повалення політичного ладу
IV	Автоматична, реактивна зброя, сухопутні війська, танки, авіація, флот, транспортні засоби, засоби зв'язку	Контактні (на певній дистанції), траншейні (окопні) війни на суші, повітряні удари по військах, війни на морях та океанах	Знищення противника, руйнування його економіки, повалення політичного ладу
V	Ядерна зброя	Безконтактна ядерна війна стратегічного масштабу	Цілей не досягають. Сторони знищують одна одну взаємними ядерними ударами.
VI	Зброя на нових фізичних принципах, інформаційна зброя, сили та засоби РЕБ	Безконтактне протиборство, асиметрична війна	Розгром економічного потенціалу країни-мішені безконтактним способом на будь-кому віддаленні

У 1648 році, наприкінці Тридцятилітньої війни, Вестфальський договір надав практичний суверенітет німецьким державам, які до того часу були напівнезалежними складовими Священної Римської імперії. Це міцніше закріпило суверенітет національної держави, що означало, серед іншого, появу виключних прав урядів на організацію та утримання власних військ. До цього часу багато армій і націй контролювали релігійні ордени, війни переважно велися у ближньому, підіривним шляхом, або підкупом і вбивствами. Перше покоління сучасної війни мало на меті створити простий і впорядкований засіб ведення війни [19]. Першим поколінням війн стали – Деволуційна війна, франко-іспанська війна, війна Аугсбурської ліги, Семирічна війна, Наполеонівські війни.

Друге покоління (індустріальна війна) відображає період нарізної зброї, кулеметів, артилерійського вогню із закритих позицій, масованого артилерійського вогню, що замінював сконцентровану живу силу. Для цього періоду характерні розуміння значущості індустріальної економіки у випуску ОВТ, визнання та прийняття оперативного мистецтва, врахування ідей і технологій у військовій справі, усвідомлення необхідності розвитку інфраструктури та шляхів сполучення.

У ХІХ ст. винахід нарізного мушкета з казенним зарядженням означав більшу дальність, точність і швидкість стрільби. Крокування рядів комбатантів прямо у шквал вогню з такої зброї спричинило б величезні втрати, тому було розроблено нову стратегію. Війни другого покоління постали також через появу парових технологій і методів масового виробництва [20].

У другому поколінні війн все ще підтримували бойові лінії, але більше були зосереджені на використанні технологій, що давали змогу меншим підрозділам людей маневрувати окремо, тому швидше просуватися, зазнавати менших втрат, використовувати укриття з користю. До певної міри ці поняття залишилися в ужитку навіть із виникненням наступних поколінь війн, тому кінець другого покоління не так чітко визначений, як кінець першого. Із розвитком бліцкригу стали більш помітними недоліки статичних вогневих позицій і повільного руху піхоти, тому це можна вважати завершенням війн другого покоління, принаймні домінуючою силою у військовій стратегії.

Внесок другого покоління війн був відповіддю на технологічний розвиток. Другому поколінню притаманні окопна війна, артилерійська підтримка, досконаліші методи розвідки, широке застосування камуфляжної форми, радіозв'язку та маневрених дій вогневої групи. Війною другого покоління можна вважати Першу світову війну.

Третє покоління (маневрена війна) характеризується розробленням принципово нового підходу у військовій справі, що ґрунтується на маневрі сил і засобів – бліцкригу [21] (нім. Blitzkrieg – “блискавична війна”). Німці усвідомлювали, що однією з причин поразки у Першій світовій війні була слабкість їх промислової бази, тому ставку зробили на блискавичній війні, для якої властиві маневрування та вихід на оперативний простір.

Війни третього покоління зосереджені на використанні пізніх сучасних тактик, швидкості, прихованості і несподіваності, в обході позицій противника і знищенні його сил з тилу. По суті, цим було завершено лінійні війни на тактичному рівні, адже підрозділи прагнули не просто зустрітися віч-на-віч, а й перехитрити один одного, щоб здобути найбільшу перевагу за рахунок маневру сил і засобів.

Війнами третього покоління стали Друга світова війна, Корейська, В'єтнамська, Іракська, війна в Афганістані.

Четверте покоління (нелінійна гібридна війна) виникла після подій 11 вересня 2001 року внаслідок серії скоординованих терористичних атак ісламістської організації “Аль-Каїда”, вчинених на території США за допомогою захоплених пасажирських літаків, а потім у Балі, Лондоні, Мадриді, що загалом показало низьку ефективність традиційного застосування збройних сил у запобіганні терористичним нападам.

Загалом У. Лінд, Д. Шмідт та Г. Уїлсон вважають, що появу четвертого покоління війн характеризують так висуваються основні ідеї [22]: втрата національними державами монополії на збройні сили та війну; трансформація нових обрисів війни (конфліктів) в конфлікти культур через відмінність у релігії та ідеології.

Війни четвертого покоління змінили пріоритети у досягненні цілей: на відміну від загальноприйнятого історичного знищення ворога на полі бою перевагу почали надавати знищенню внутрішньої складової, тобто руйнуванню суспільства та культури.

Щоб перемогти у четвертому поколінні війн, ворогуючі сторони потребують синтезу військових, політичних, дипломатичних, економічних та технологічних інструментів, на відміну від традиційної війни, для якої характерні лише військові дії і політичні рішення.

Крім того, четвертому поколінню війн властиві нечіткість відокремлення війни і миру, цивільних та військових осіб; розосередження сил і засобів на широкій території, відсутність чітко окреслених битв та фронтів; уразливість великих державних та військових об'єктів; залежність успіху від спільних багатонаціональних операцій; асиметричність застосування сил і засобів; наявність стратегічних можливостей у тактичних підрозділів; переважанням децентралізації у застосуванні сил і засобів; втрата державної монополії на війну.

У нашому попередньому дослідженні щодо особливостей гібридної війни [10, 11] підтверджено думку, що нинішня російсько-україно війна, є “гібридною війною” та з огляду на результати цього дослідження – війною IV покоління.

Україна одна з перших у сучасній історії відчула на собі вплив гібридних методів ведення війни. У 2014 році Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим та за допомогою НЗФ і регулярних збройних сил без знаків розрізнення, що могли свідчити про належність до збройних сил РФ, окупували частину України. Вторгнення РФ на територію України та окупація частини територій не була відкритою, супроводжувалася широким потоком ворожої пропаганди, закиданням фейкової інформації в інформаційний простір та ЗМІ, невизнанням Урядом РФ ворожих дій проти України тощо.

Війна четвертого покоління є опосередкованим результатом змін, викликаних соціальними, економічними, політичними і технологічними перетвореннями внаслідок загальносвітової глобалізації [23].

Станом на сьогодні характерними ознаками війн четвертого покоління можна вважати: високий рівень технологізації; значущість інформаційно-психологічних операцій; широке застосування високоточної зброї, БПЛА; залежність від Інтернету, інформаційних мереж, ЗМІ.

Загалом війна четвертого покоління (4GW), представлена У. С. Ліндом, характеризується "постмодерністським" поверненням до децентралізованих форм ведення війни, стиранням кордонів між війною та політикою, комбатантами та цивільним населенням, втратою національними державами монополії на збройні сили.

Концепція У. С. Лінда і Г. А. Тіле, опублікована 1989 року, не тільки не втрачає актуальності, а й активно розвивається.

Однак, на думку Г. Почепцова [24], У. С. Лінд не зміг передбачити феномен "постправди", характерний для цього покоління війн, а саме обставин за яких об'єктивні факти є менш значущими під час формування громадської думки, ніж звернення до емоцій та особистого переконання. Постправа є інформаційним потоком, який надходить наявними інформаційними каналами, у тому числі через ЗМІ, створені для насичення віртуальної інформацією, відмінною від дійсної та реальної, з метою маніпулювання суспільним знанням [25].

Підтвердженням зазначеного є доповідь начальника Генерального штабу збройних сил РФ В. Герасимова, у якій зазначено, що "акцент методів протидії зміщується у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невоєнних заходів, реалізованих із залученням протестного потенціалу населення. Усе це доповнюється прихованими військовими заходами, у тому числі за допомогою реалізації заходів інформаційного протидії та дії сил спеціальних операцій" [26].

Термін "війна п'ятого покоління" вперше вжив у 2003 році Р. Стіл. Наступного року У. С. Лінд розкритикував концепцію, стверджуючи, що четверте покоління ще не повністю матеріалізувалося.

Таким чином, враховуючи, що сформульоване У. С. Ліндом четверте покоління війн вже триває, не лише на прикладі російської-української війни, виникає необхідність розглянути наукову думку про можливу подальшу трансформацію і розвиток майбутніх війн та інструментів їх ведення.

Станом на сьогодні серед дослідників теорії війн та воєнного мистецтва існує думка про неминучість війн наступного покоління.

Війну п'ятого покоління вестимуть переважно за допомогою некінетичних військових дій, соціальної інженерії, дезінформування, кібератак, а також новітніх технологій (штучного інтелекту і повністю автономних системи). Так, Д. Еббот описав війну п'ятого покоління як війну "інформації та сприйняття" [27].

У своєму дослідженні Fatma Twfiak звертає увагу на розвиток війни через сім поколінь та наводить характеристики і приклади, які відрізняють кожне покоління і зосереджені на кібератаках та їх впливі на міжнародні відносини [28]. Станом на сьогодні, на думку дослідниці світ перебуває у періоді війн п'ятого покоління.

Протистояння у сучасній війні успішно переміщується у кіберпростір, космос, боротьбу за людську свідомість. Протистояння на землі, морі та у повітрі регулярними збройними силами на окремій території показує неефективність проти високоточної зброї, БПЛА, кібератак [29] та інших досягнень сучасного науково-технічного прогресу.

Відомий ізраїльський науковець та футурист Ю. Н. Харарі у праці [30] доводить, що нині, на відміну від індустріального періоду розвитку людської цивілізації захоплення територій може не принести значної користі для важливих об'єктів сучасної економіки. Як приклад, захоплення Силіконової долини у США, не дасть змоги повною мірою скористатися процесами виробництва продуктів хмарних технологій та комп'ютерних застосунків. Таким чином, в умовах стрімкої глобалізації та функціонування економіки на перший план виходять вже не території, родовища корисних копалин тощо, а технічні й інституційні знання.

Засновник всесвітнього економічного форуму в Давосі К. Шваб у 2016 році у ході дослідження та формулювання принципів нової промислової революції [31] зазначив, що ґрунтовні зміни відбулися в усіх промислових галузях, методах та принципах виробництва, з'явилися нові технології, фундаментальні наукові винаходи та стрімко розвивався науково-технічний прогрес. Учений наводить таку періодизацію промислових революцій, що відбулися в історії людського існування:

I промислова революція (1760–1840) – винайдення парового двигуна, поява залізничних шляхів, початок механічного виробництва;

II промислова революція (кінець XIX ст. – початок XX ст.) – розвиток електрики, впровадження промислового конвеєра, масове виробництво;

III промислова революція (1960–2000) – розвиток напівпровідникових матеріалів, використання ЕОМ, поява персональних комп'ютерів, виникнення мережі Інтернет.

З огляду на висновки К. Шваба ми перебуваємо в епіцентрі промислової революції 4.0, яку сформував 2011 року на Ганноверському ярмарку для опису глобальних ланцюжків створення вартості, що пояснюється такими змінами і трендами: розвитком цифрових технологій, потужних сенсорних приладів; штучного інтелекту, здатного до самонавчання, секвенуванням ДНК та нанотехнологій; квантових комп'ютерів та пошуком відновлюваних джерел енергії.

Також у дослідженні звернемо увагу на хвильову концепцію розвитку суспільства Е. Тоффлера, американського письменника, соціолога та футуролога. На його думку людство перебуває на порозі нової технологічної революції [32–33]:

I хвиля (близько 10 тис. років тому) – перехід від суспільства мисливців-збирачів до суспільства післяаграрної революції – характерні низьке економічне зростання та споживання, енергія – м'язи людини, засіб виробництва – земля, соціальні протиріччя виникають через володіння землею, автократія, низька соціальна мобільність;

II хвиля (XVI ст. – друга половина XIX ст.) – створення індустріальної цивілізації – характерні наявність у промисловості вузької спеціалізації, централізації управління та синхронізації процесів у часі, стрімке зростання економіки, кількості населення, обсягів виробництва, значне підвищення рівня споживання та якості життя, енергія – механічна (парові двигуни та двигуни внутрішнього згоряння, генератори), уніфікація робочих процесів, соціальні протиріччя виникають через працю і капітал.

У цей період спостерігається нуклеарність родин, система освіти, створена за зразком промислового виробництва, функціонування корпорацій;

III хвиля (з середини 50-х рр. XX ст.) – постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, виробництво продукції, що базується на знаннях, прискорення змін. З винайденням мікросхем, створенням фотоенергетичних батарей та розвитком парникового господарства відбувся перехід суспільства від II до III хвилі.

Концепції К. Шваба та Е. Тофлера, безумовно, відображають значні зміни у процесі людського існування. Досвід останніх війн показує широкий спектр застосування нового озброєння та військової техніки, штучного інтелекту, інформаційних і комп'ютерних технологій.

На нашу думку, усі подальші війни (збройні конфлікти) збережуть тенденцію до зміщення акцентів, що підтверджує проведена у 2019 році зустріч між керівниками країн НАТО у Лондоні, у ході якої схвалено основні напрями новітніх і проривних технологій, що впливатимуть на розвиток колективної безпеки: космічні технології; технології даних (*Big data*); технології штучного інтелекту (*AI*); технології автономності (робототехніка) (*Autonomy*); космічні технології (*Space*); гіперзвукові технології (*Hypersonics*); квантові технології (*Quantum*); біотехнології (*Biotechnology*); нові матеріали (*Materials*) [34].

Також у доповіді НАТО "Тенденції у науці і технологіях: 2020–2040" (*Science & Technology Trends 2020-2040: Exploring the S&T Edge*) визначено перспективи розвитку технологій протягом наступних 20 років та окреслено їх прямий вплив на військові операції, оборонні можливості та процес прийняття політичних рішень у НАТО [34–35].

6. Обговорення

Наукова новизна результатів дослідження та їх практичне значення підтримані у ході дискусії між науково-педагогічним складом Центру оборонного менеджменту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, серед яких: Ткач І. М. – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України; Ткач М. Я. – доктор економічних наук.

7. Висновки

У дослідженні надано визначення терміна "війна" та встановлено, що станом на сьогодні як невійськові інструменти для досягнення визначеної військової мети застосовують політичні, економічні, та інформаційні.

Феномен сучасної гібридної війни охарактеризовано через зміщення акцентів у її веденні на застосуванні переважно невійськових інструментів.

З огляду на результати дослідження у подальших війнах (збройних конфліктах) збережуться такі тенденції:

- застосування невійськових способів ворожого впливу – проведення інформаційно-психологічних операцій, кібератак, дестабілізація соціальної обстановки, компрометація уряду, порушення функціонування політичних та економічних систем, у тому числі за рахунок енергетичних обмежень і торговельних ембарго;

- широке застосування останніх досягнень науки і техніки – роботизація озброєння та військової техніки, застосування технологій штучного інтелекту.

На нашу думку, у ході подальших досліджень доцільно використовувати підхід до історичної періодизації поколінь війн, запропонований У. С. Ліндом.

У дослідженні систематизовано підхід до історичної періодизації поколінь війн згідно концепціями технологічного та хвильового розвитку суспільства (рис. 1).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні історичних способів економічного забезпечення війн за війнами виокремленими У. С. Ліндом у межах запропонованої концепції, а також з урахуванням війн (воєнних конфліктів), які відбулися останнім часом.

Встановлення об'єктивної наукової думки щодо періодизації поколінь війн дає змогу дослідити окремі війни у розрізі кожного покоління на предмет способів їх економічного забезпечення.

Рисунок 1 – Еволюція війн у взаємозв'язку із концепцією технологічного та хвильового розвитку суспільства (розроблено автором)

8. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

9. Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Сунь-цзы. Искусство стратегии. — М.: Изд-во Эксмо; СПб: Мидгард, 2006. — 528 с.
2. Клаузевиц К. О войне. — М.: Госвоениздат, 1934.
3. Шнирельман В. А. У истоков войны и мира. Война как предмет исследования. Ч. 1. — М.: ИЭА, 1994. — 180 с.
4. Арон Р. Мир и война между народами. М., 2000. 879 с.
5. Слипченко В. И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего. М.: Вече, 2002, 153 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — С. 669.
7. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна — К.: НІСД, 2017. — 496 с.
8. Corke, S. J. (2006). George Kennan and the Inauguration of Political Warfare. *Journal of Conflict Studies*, 26(1), 101-120.
9. Харари, Юваль Ной. Homo Deus. Краткая история будущего. Litres, 2021.
10. Loishyn, A., Tkach, I., Havrylko, Y., Oleksiy, G., & Tkach, M. (2021). Analysis of the features of

References

1. Sun'-ttsy. *Iskusstvo strategii* [The art of strategy.]. — М.: Izd-vo Eksmo; SPb: Midgard, 2006. — 528 s.
2. Klauzevits K. *O voyne* [About the war]. — Moscow: Gosvoenizdat, 1934. / Clausewitz K. *Vom Krieg*. 1832/34.
3. Shnirel'man V. A. *U istokov voyny i mira* [At the origins of war and peace]. *Voyna kak predmet issledovaniya*. / V.A. Shnirel'man. — Ch. 1. — Moscow: IEA, 1994. 180 s.
4. Aron R. *Mir i voyna mezhdru narodami* [Peace and war between peoples]. Moscow, 2000. 879 s.
5. Slipchenko V. I. *Voiny shestogo pokoleniya* [Wars of the sixth generation.]. *Oruzhiye i voyennoye iskusstvo budushchego*. Moscow: Veche, 2002, 153.
6. *Slovyuk ukrayins'koyi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. — Tom 1, 1970. — S. 669.
7. *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front* [World hybrid war: Ukrainian front: monograph]: *monohrafiya / za zah. red. V. P. Horbulina* — Kyiv: NISD, 2017. 496 s.
8. Corke, S. J. (2006). George Kennan and the Inauguration of Political Warfare. *Journal of Conflict Studies*, 26(1), 101-120.
9. Kharari, Yuval' Noy. *Homo Deus*. *Kratkaya istoriya budushchego* [Homo deus. Brief history of the future].

- hybrid warfare. *Political Science and Security Studies Journal*, 2(1), 14-25. DOI : 10.5281/zenodo.4642371
11. Лойшин, А., Ткач, І., Ткач, М., & Шевчук, В. (2021). Аналіз та систематизація підходів до розуміння поняття "гібридної війни". *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*, 11(1), 145-162. DOI : 10.33445/sds.2021.11.1.15
 12. Требін М. П. Гібридна війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. № 3. С. 113–127.
 13. Бахтін А. М. Війни шостого покоління. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Сер.: Історичні науки*. 2008 № (75). С. 167 – 170.
 14. Шумка А. В., Черник П. П. Інформаційно-мережева війна – нова форма міждержавного протистояння початку XXI ст. *Військово-науковий вісник*. 2013. № 19. С. 243 – 255.
 15. Бондаренко. І. С. Соціально-комунікаційні техніки та ресурси у війнах нового покоління. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2016. № 3. С. 13 – 17.
 16. Cheberyako O. V., Kolesnyk V. F. International security in the frame of modern global challenges: *Collection of scientific works. – Mykolas Romeris University, Vilnius*, 2018. 556 p.
 17. Cornelis van der Klaauw. Generations of Warfare: An Outdated Concept? *The Three Swords Magazine*. 2021. № 37. P. 71–74.
 18. William S. Lind, LtCol. Gregory A. Thiele, USMC; 4th Generation Warfare Handbook, Castalia House.
 19. Lind, William S. (January 15, 2004), "Understanding Fourth Generation War", antiwar.com, retrieved February 7, 2010
 20. Greg, Simons (August 2010). Fourth generation warfare and the clash of civilizations, *Journal of Islamic Studies*, August 2010, p. 7.
 21. Бліцкриг // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — 5-те вид. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005.
 22. Lind, William S., John F. Schmitt, and Gary I. Wilson, "Fourth generation warfare: Another look". (*Marine Corps Gazette* 85, no. 11, 2001), p. 69.
 23. Knopf, C., and E. Ziegelmeier. "Fourth Generation Warfare and the US Military's Social Media Strategy" Litres, 2021.
 10. Loishyn, A., Tkach, I., Havrylko, Y., Oleksiy, G., & Tkach, M. (2021). Analysis of the features of hybrid warfare. *Political Science and Security Studies Journal*, 2(1), 14-25. DOI : 10.5281/zenodo.4642371
 11. Loishyn, A., Tkach, I., Tkach, M., & Shevchuk, V. (2021). Analysis and systematization of approaches to understanding the concept of "hybrid war". *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*, 11(1), 145-162. DOI : 10.33445/sds.2021.11.1.15
 12. Trebin M. P. Hibrydna viyna yak nova ukrayins'ka real'nist' [Hybrid war as a new Ukrainian reality]. *Ukrayins'kyy sotsium*. 2014. № 3. S. 113 –127.
 13. Bakhtin A. M. Viyny shostoho pokolinnya [Wars of the sixth generation]. *Naukovi pratsi Mykolayivs'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu im. Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylyans'ka akademiya. Ser.: Istorychni nauky*. 2008 № (75). S. 167 – 170.
 14. Shumka A. V., Chernyk P. P. Informatsiyno-merezheva viyna – nova forma mizhderzhavnoho protyborstva pochatku XXI st. [Information and network war - a new form of interstate confrontation in the early XXI century]. *Viys'kovo-naukovyy visnyk*. 2013. № 19. S. 243 – 255.
 15. Bondarenko. I. S. Sotsial'no-komunikatsiyni tekhniky ta resursy u viynakh novoho pokolinnya [Socio-communication techniques and resources in the wars of the new generation]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiyni*. 2016. № 3. S. 13 – 17.
 16. Cheberyako O. V., Kolesnyk V. F. International security in the frame of modern global challenges: *Collection of scientific works. – Mykolas Romeris University, Vilnius*, 2018. 556 p.
 17. Cornelis van der Klaauw. Generations of Warfare: An Outdated Concept? *The Three Swords Magazine*. 2021. № 37. P. 71–74.
 18. William S. Lind, LtCol. Gregory A. Thiele, USMC; 4th Generation Warfare Handbook, Castalia House.
 19. Lind, William S. (January 15, 2004), "Understanding Fourth Generation War", antiwar.com, retrieved February 7, 2010
 20. Greg, Simons (August 2010). Fourth generation warfare and the clash of civilizations, *Journal of Islamic Studies*, August 2010, p. 7.
 21. Blitskrih [Blitzkrieg] // Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod. i dopov.) / uklad. i hol. red. V. T. Busel. 5-te vyd. Kyiv, Irpin' : Perun, 2005.
 22. Lind, William S., John F. Schmitt, and Gary I. Wilson, "Fourth generation warfare: Another look". (*Marine Corps Gazette* 85, no. 11, 2001), p. 69.
 23. Knopf, C., and E. Ziegelmeier. "Fourth Generation Warfare and the US Military's Social Media Strategy"

23. Knopf, C., and E. Ziegelmeier. "Fourth Generation Warfare and the US Military's Social Media Strategy." (ASPJ Africa & Francophonie-4to bimestre 2012), p. 7.
24. Почепцов Г. Постправда и новое поколение войны, или почему произошло возвращение пропаганды. Веб-сайт: *Пси-фактор*. URL: <https://psyfactor.org/psyops/postpravda23.htm> (дата звернення 02.02.2022).
25. Гарбузняк А. Ю. Феномен постправды: девальвация факта в медийном дискурсе. *Знание. Понимание. Умение*. 2019. №1. DOI: 10.17805/zpu.2019.1.14
26. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Независимое военное обозрение*. 2013. № 8 (476).
27. Abbott, Daniel (2010). *The Handbook of Fifth-Generation Warfare*. Nimble Books. p. 20.
28. Fatma Twfiak. *The Development of Warfare Through Seven Generations: Cyber-Attacks and impacts on international Relations*.
29. Loishyn A., Hohoniants S., Tkach M., Tyshchenko M., Tarasenko N., Kyvliuk V. (2021). Development of the concept of cybersecurity of the organization. *TEM Journal*, № 10(3). P. 1447-1453.
30. 21 урок для 21 століття / Ювал Ной Харарі; пер. з англ. О. Дем'янчука; 2-ге вид., доповн. Київ: Форс Україна, 2019. 416 с.
31. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків: КСД, 2019.
32. Базилевич В.Д., Гражевська Н.І., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. *Історія економічних учень: навч. посібник*. Київ: Знання, 2004. 1300 с.
33. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. М.: АСТ, 2004, 781: 33.
34. Войтовський К. Є. Глобальні тренди розвитку науки і технологій: нові виклики і можливості. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/globalni-trendi-rozvitku-nauki-i-tehnologiy-novi-vikliki-i> (дата звернення 02.02.2022).
35. Science & Technology Trends 2020-2040: Exploring the S&T Edge. NATO Science & Technology Organization, March 2020. Available from: <https://www.sto.nato.int/pages/tech-trends.aspx> (дата звернення 02.02.2022).
- (ASPJ Africa & Francophonie-4to bimestre 2012), p. 7.
24. Pocheptsov G. Postpravda i novoye pokoleniye voyny, ili pochemu proizoshlo vozvrashcheniye propagandy [Post-truth and the new generation of war, or why propaganda returned]. Veb-sayt: Psi-faktor. Available from: <https://psyfactor.org/psyops/postpravda23.htm> (application date 02.02.2022).
25. Garbuznyak A. YU. Fenomen postpravdy: deval'vatsiya fakta v mediynom diskurse [Post-truth phenomenon: devaluation of fact in media discourse]. *Znaniye. Ponimaniye. Umeniye*. 2019. №1. DOI: 10.17805/zpu.2019.1.14
26. Gerasimov V. (2013). Tsennost' nauki v predvidenii [The value of science in foresight]. *Nezavisimoye voyennoye obozreniye*. № 8 (476).
27. Abbott, Daniel (2010). *The Handbook of Fifth-Generation Warfare*. Nimble Books. p. 20.
28. Fatma Twfiak. *The Development of Warfare Through Seven Generations: Cyber-Attacks and impacts on international Relations*.
29. Loishyn A., Hohoniants S., Tkach M., Tyshchenko M., Tarasenko N., Kyvliuk V. Development of the concept of cybersecurity of the organization. *TEM Journal*, 2021. № 10(3). P. 1447-1453.
30. 21 urok dlya 21 stolittya [21 lessons for the 21st century] / Yuval Noy Kharari; per. z anhl. O. Dem'yanchuka; 2-he vyd., dopovn. avtor. – Kyiv: Fors Ukrayina, 2019. – 416 s.
31. Shvab K. Chetverta promyslova revolyutsiya [The Fourth Industrial Revolution]. Formuyuchy chetvertu promyslovu revolyutsiyu. Kharkiv: KSD, 2019.
32. Bazylevych V. D., Hrazhevs'ka N.I., Hayday T. V., Leonenko P. M., Nesterenko A. P. *Istoriya ekonomichnykh uchen'* [History of economic doctrines]. Navchal'nyy posibnyk. Kyiv: Znannya, 2004. 1300 s.
33. Toffler E. Tret'ya volna [The third wave]: Per. s angl. Moscow: AST, 2004, 781: 33.
34. Voytovs'kyy K. YE. Hlobal'ni trendy rozvytku nauky i tekhnolohiy: novi vyklyky i mozhlyvosti [Global trends in science and technology: new challenges and opportunities]. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Available from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/globalni-trendi-rozvitku-nauki-i-tehnologiy-novi-vikliki-i> (application date 02.02.2022).
35. Science & Technology Trends 2020-2040: Exploring the S&T Edge. NATO Science & Technology Organization, March 2020. Available from: <https://www.sto.nato.int/pages/tech-trends.aspx> (application date 02.02.2022).